

ВІДГУК

на автореферат дисертації Іваницької Світлани Григорівни
«Публіцистична спадщина Сергія Єфремова в контексті суспільних
трансформацій: історико-біографічні аспекти (кінець ХІХ ст. – 1920 рік)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальностями:

07.00.01 – історія України;

07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

Актуальність вивчення та «нового прочитання» в просторі сучасних гуманітарних студій публіцистики персоналістичного характеру, що належить перу відомого критика, історика літератури й громадських рухів, суспільно-політичного діяча Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939), не викликає сумнівів з огляду на загострення наукового інтересу до антропологічного виміру української історіографії та історичної науки в цілому.

Мета роботи, як зазначено в авторефераті, полягає в опрацюванні і введенні до наукового обігу кола пресових джерел, які дають можливість з'ясувати головні напрями публіцистичної творчості С. Єфремова доби українського «національного пробудження» та Української революції 1917–1921 рр., проблеми політичних і культурних еліт, лідерства провідних діячів українського й імперського життя; вагу персоналістичної тематики в його доробку та осмислення її в різних методологічних полях («теорія поколінь», «соціологія знання», концепція колективної та історичної пам'яті).

Важливість заявленої проблематики зумовлена також тим, що С. Єфремов був однією з найвиразніших постатей покоління «Молодої України» та старшої генерації покоління «Розстріляного відродження», сучасником і безпосередньо дійовою особою багатьох знакових подій часу, неперевершеним майстром біографічного жанру. Водночас спектр думок сучасників про С. Єфремова, передусім його опонентів, був значно ширшим і не завжди компліментарним. С. Єфремов був незручним для всіх (і ворогів, і «друзів») через надмірну чесність і принциповість у світі угодовства й обману, що запанували в 1920-ті роки. Своїм інтелектом, талантом красного слова, громадянською позицією він викликав заздрість колег. Був непримиренний до руйнівників моралі, циніків, зневажав комерсантів-заробітчанин від науки та мистецтва. Моральна вага таких постатей у складні періоди історії України ХХ століття неоцінена.

Як свідчить зміст автореферату, саме ці людські чинники, а також потреба вивчення під новим кутом зору та осягнення єфремовської публіцистичної спадщини спонукали Світлану Григорівну Іваницьку звернутися до даної теми.

У авторефераті визначено наукову новизну дослідження, яка полягає передусім у тому, що шляхом багаторічного та ретельного пошуку виявлено потужний джерельний комплекс єфремовських пресових праць

персоналістичного характеру, запропоновано нові дослідницькі підходи до розкриття теми, підтверджено важливість дослідження феномену діяльності спільноти людей, які присвятили себе громадській праці в часи зміни свідомісних пріоритетів у широкому загалі людності, засвоєння ними цінностей модерної нації (М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, П. Житецький, М. Лисенко, Б. Грінченко та ін.), застосування матеріалів особового походження С. Єфремова для комплексного аналізу проблеми історії еліт і лідерства в українському контексті.

Досвід проведеного дослідження, підсумки якого узагальнені в авторефераті, виглядає органічно і модерно. Високо професійна імплементація теорій світової соціогуманітаристики П. Нора, Я. Ассмана, П. Бергера, Т. Лукмана є підтвердженням вдалої апробації сучасної методології на національному ґрунті.

Праця С. Г. Іваницької являє собою яскравий приклад результативного використання сучасної методології для найбільш успішного досягнення мети дисертаційного дослідження. Методологія, що базується на концепціях та дослідницькому інструментарії «соціології знання», колективної пам'яті, «місць пам'яті», «біографії поколінь», «інтелектуальної історії», дозволила комплексно та багатогранно розкрити наукову проблему, надати їй сучасного забарвлення, представити роботу суголосною сучасним викликам соціогуманітаристики.

Дисертантка продемонструвала досконале володіння термінологією сучасного соціогуманітарного дискурсу, водночас значно розширюючи та верифікуючи систему понять та термінів вітчизняної історіографії.

Автореферат дисертаційної роботи підтверджує, що вона є комплексним і цілісним дослідженням, у якому висуваються та успішно розв'язуються важливі для сучасної української історичної науки питання.

Гармонійною, логічно виваженою, сучасно сформульованою є структура дисертації, відображена в авторефераті.

Завдяки їй вдалось дослідити та проаналізувати ключові елементи публіцистичної спадщини С. Єфремова, зокрема виразність типової для українського народництва лінгвоцентричної моделі розвитку, центральними елементами якої були категорія «народності», культ рідної мови, ідея самостійності і самобутності української історії» (с. 27); розглядати персональну історію С. Єфремова-інтелектуала у контексті персональних історій “героїв” його текстів, де автобіографічна проекція перетинається з проекціями біографій його «значущих Інших» (с. 5); спростувати закиди щодо наявності «синдрому колоніальності» у студіях С. Єфремова, або властивого йому «антиестетського еталону» чи послідовній ворожості модернізму, стверджуючи, що насправді це був “рафінований естет і вибагливий критик, який не вкладається у шаблони, бо значно складніший, форматніший і глибший» (с. 31); репрезентувати постать С. Єфремова у відповідності до двох іпостасей, а саме як учасника процесу націєтворення і епістолярної комунікації та як автора публіцистичних творів, мемуарів, щоденників.

Вдале застосування біографічного методу дозволило здійснити реконструкцію життєвого сценарію та соціального середовища епохи через поєднання у дослідженні таких «складових» як людина / події; особистість / історія; приватне / публічне; індивідуальне / суспільне; уточнити широкий спектр фактів життєвого та творчого шляху С. Єфремова, обсяг і динаміку його публікаторської діяльності; з'ясувати обставини виникнення полеміки С. Єфремова з Б. Кістяківським щодо «політичної спадщини» М. Драгоманова, історію висвітлення даного сюжету в літературі; проаналізувати напрями й обсяг співпраці публіциста з «Книгарем».

Авторський задум втілено на підставі широкої джерельної бази. Джерелами дослідження послуговували публіцистика С. Єфремова, мемуари, щоденники, епістолярій, автобіографії, некрологи, архівні документи з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАНУ, Відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАНУ, Центрального державного історичного архіву України в Києві, Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. Яворницького, Державного архіву Російської федерації.

Історіографічний огляд проблеми, професійно проведений дисертанткою, дозволив структурувати літературу з огляду на міждисциплінарний характер дослідження, оцінити стан розробки проблеми та врахувати напрацювання попередників. Автореферат дає підстави стверджувати про ознайомлення дослідниці зі значною кількістю фундаментальних зарубіжних праць.

Практична вагомість результатів дослідження полягає у розширенні джерельної бази єфремовознавства й історіографічного осмислення та узагальнення проблеми. Доробок дисертантки заслуговує на те, аби бути використаним для підготовки ґрунтовної біографії С. Єфремова та історій життя його «героїв», а також узагальнюючих праць із історії українського книговидання, біобібліографічних покажчиків, енциклопедично-довідкових видань.

Результати проведеного дослідження висвітлено у 65 публікаціях, серед яких монографія (51,4 умовн. друк. арк.); 23 статті у фахових виданнях України та таких, що включені до міжнародних наукометричних баз; 6 статей у наукових іноземних виданнях; монографія (28,25 умовн. друк. арк.); 15 публікацій у періодичних виданнях і збірниках матеріалів конференцій (із них 11 одноосібних), що додатково відбивають результати дослідження; 6 рецензій (із них 3 одноосібні), 10 статей в енциклопедіях; три збірника публіцистики С. Єфремова зі вступними статтями, післямовою та коментарями (один підготовлений у співупорядництві). Апробацію дослідження здійснено на 24 наукових форумах (1996–2018 рр.), вісім із яких мають міжнародний характер. Слід відзначити участь С. Г. Іваницької у Біографічних читаннях пам'яті В. Чишка, Єфремовських читаннях, Шрагівських читаннях та відповідні публікації з заявленої проблематики.

В цілому високо оцінюючи роботу та автореферат, наголошуючи на новаторстві як у постановці наукової проблеми, так і у способі її розв'язання, слід висловити зауваження стосовно визначення хронології дисертаційного дослідження. Дискусійною виглядає, зокрема, верхня межа – 1920 рік, заявлений темою. Втім хронологія дисертації, як засвідчує реферат, поширюється за межі цієї дати, органічно включаючи весь період Української національної революції до 1921 р. (с. 4), а також охоплюючи “академічний” період діяльності С. Єфремова, розширення його “оптики” із середини 1920-х років (с. 10, 29).

Зміст автореферату засвідчує, що дисертація С. Г. Іваницької являє самостійну завершену наукову працю, в якій наведено теоретико-методологічне обґрунтування та авторське розв'язання окреслених завдань. Висловлені авторкою гіпотези, висновки, узагальнення підтверджуються отриманими результатами дослідження.

Автореферат, представлений С. Г. Іваницькою, свідчить, що дисертаційна робота за змістом і оформленням відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальностей 07.00.01 – історія України; 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Відгук на автореферат обговорений та затверджений на засіданні Науково-методичної ради Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки ім. В. Вернадського НАНУ (протокол № 3 від 21 березня 2019 р.).

Член-кореспондент НАН України,
директор Інституту біографічних досліджень НБУВ,
віце-президент Українського біографічного товариства

В. І. Попик